

به نام خدا

عنوان:

اصول و مبانی معماری و شهرسازی

باغ و حمام فین کاشان

نام دانشجو:

نام استاد:

تاریخ ارائه:

۱۴۰۰/۰۰/۰۰

چشمه سلیمانیه فین

این چشمه از بن صخره هائی بنام کوه دندانه و شکاف تخته سنگهای معدن گچ و آهک واقع در شش کیلومتری غرب کاشان بطور معجزه آسائی از زمین می جوشد. چشمه فین قدیمی ترین و بلکه نخستین قنات و کاریزی از دوره های باستانی است که نام آن و بنیان گذارش در تاریخ برده شده زیرا که در هیچ یک از منابع و مآخذ تاریخی تاکنون نام و نشانی از اولین قنات در ایران و احداث کننده آن دیده نشده است.

آب چشمه فین به واسطه کیفیت های خاص خود مانند صافی و پاکی و روشنائی کم نظیر و همچنین کمیت ثابت و تغییر ناپذیرش همواره مشهور و ضرب المثل بوده است. بطوریکه نویسندگان و گویندگان اعصار مختلف آن را یکی از شاهکارهای شگفت انگیز آفرینش خوانده اند. دانشمندان باستان شناسی در نتیجه کاوشهای علمی در تپه سیلک معتقدند که از قدیم ترین روزگار پیش از تاریخ و هنگامی که دریاچه مرکزی ایران فرو نشسته سرچشمه فین موجب جلب بشر بدین نواحی گشته منتهی جای و محل زیست و منزل و ماوای آنها به اقتضای سوانح طبیعی و یا حمله و تهاجم اقوام دیگر تغییر مکان یافته است.

ابتدا در مجاورت چشمه فین یعنی در تپه های سیلک چندین هزارسال نسلهای متوالی اقوام مختلف جابه جا شده اند. و سپس هم که آنجا متروک و غیر قابل سکونت گشته مهاجمین تازه وارد که از نژاد هند و اروپائی بوده اند در اطراف چشمه های کوچکتر در پائین جلگه مانند آران و نوش آباد و چهل حصاران تا ارتفاعات نیاسر و مرق پراکنده شده و آبادیهای جدیدی برای خود احداث کرده اند.

اکنون آب فین در حوض و استخر بزرگی به نام (چشمه سلیمانیه) ظاهر شده از محل تقسیم عمومی زیر دست چشمه که باصطلاح محلی (لته گاه) می گویند به آبگیرها و جدول های لبریز و مواج باغ شاه سرازیر گشته از فواره های جهنده بشماری در جویبارهای بهشت آسای آنجا فرو می ریزد و پس از گردش در خیابانهای سرسبز و خرم باغ شاه به داخل آبادی فین جاری می گردد تا باغستانهای انبوه و درختان میوه دار این دهکده زیبا را که انار و انجیر و شاداب و خوش گوارش به نام و بی مانند است سیراب ساخته مآزاد آن هم در کشتزارهای دامنه غربی حومه شهر به مصرف آبیاری و سبزی کاری برسد.

آب چشمه سلیمانیه در طول مسیر و مجراهایش سی و سه آسیا سنگ رانیز به گردش در می آورد. بهره و در آمد روزانه این چشمه را کار شناسان قدیم برابر با یک هزار مثقال (یا پنج کیلو گرم) طلای ناب برآورد کرده اند

خرابی و مرمت‌های سرچشمه فین

استخر بزرگ این سرچشمه چون همواره مورد آمدورفت و استفاده‌های گوناگون اهالی فین و کاشان و توابع آن بوده طبعا "دستخوش خرابیها و تعمیرات مختلف گشته است. از جمله در اوایل قرن حاضر به دستور محمدحسن خان (معروف به انیس الدوله)، حکمران کاشان، در آنجا مرمت اساسی بعمل آمده و ابنیه مخروبه قدیمی را تجدید بنانمودند.

ابنیه نام برده و همچنین استخر اصلی سرچشمه چون به مرور زمان خرابیهای کلی پیدا کرده بود در سال ۱۳۲۹ شمسی اداره کل باستان‌شناسی از محل اعتبار اهدائی حاجی سید محمود لاجوردی کاشانی آنجا را به صورت کنونی مرمت کرده و به جای نماسازیهای صغه مانند دو طرف شمال و جنوب سرچشمه دو رشته پلکان عریض سرتاسری در طول جبهه هر دو سمت احداث گردید.

سرچشمه فین از قدیم الایام دارای دو استخر بزرگ و مجزا از یکدیگر برای آب تنی مردانه و زنانه بوده چون چشمه زنانه آن به مرور ایام از بین رفته بود محل آن، هم اکنون در محدوده باغ شاه واقع شده است. برای جلوگیری از آلوده کردن آب چشمه و رعایت بهداشت و پاکیزگی عمومی در این اوقات نیز اداره باستان‌شناسی اقدام به دیوار کشی در محوطه اطراف چشمه مردانه و محصور ساختن آن نموده است.

علاوه بر مزایای صوری و چشمگیر و زیبایی‌های مخصوص چشمه فین چون از جمله علل دیگری که در ایام گذشته موجب شهرت و اهمیت آن گشته و توجه مردم را به خود جلب می‌نمود عقیده عامه به نتایج سودمند درمانی آب این چشمه بود به طوری که سکنه نقاط دور و نزدیک برای استفاده از آن دائما در آمدورفت بودند.

باغشاه فین

نگاهی اجمالی بر کاخ و باغ تاریخی فین:

یکی از بناهای مجلل و باارزش تاریخی استان اصفهان، باغ فین کاشان است که در ۶ کیلومتری جنوب کاشان و در مجاورت روستای فین قرار دارد. بنای باقیمانده کنونی باغ، در دوران صفوی بر روی بناهایی که از عهد آل بویه ساخته شده است که از لحاظ باغ آرایی و آب رسانی اهمیت ویژه‌ای دارد. این باغ به علت قتل امیر کبیر در حمام کوچک آن که در سال ۱۲۶۸ ه.ق اتفاق افتاده معروف است. این باغ نمونه‌ای از کاخ‌های دوران صفوی است که در دوره‌های زندیه و قاجاریه الحاقاتی بدان افزوده شده است.

باغ فین که از معدود باغهای سنتی ایران است که صدها سال است به واسطه برکت چشمه سلیمانیه پابرجا مانده است. هم اکنون آب فین به حوض و استخر دیگری می‌ریزد که در اصطلاح محلی «لته گاه» نامیده می‌شود.

آب در آبگیرها و جدول‌های زیبای باغ فین و از میان فواره‌های جهنده درون آنها عبور کرده و از طریق خیابان‌های سرسبز و خرم باغ، داخل آبادی می‌شود و باغستانهای انجیر و انار فین را سیراب می‌کند. مازاد آب فین سرانجام به کشتزارهای حومه شهر روان شده و به مصرف آبیاری اراضی کشاورزی و سبزی کاری می‌رسد.

بناهای این باغ عبارت انداز: سر در ورودی، برج و بارو شتر گلوی صفوی وسط باغ، شتر گلوی فتحعلی شاهی، اتاق شاه نشین جنوب شرقی باغ، موزه غرب باغ، حمام‌های کوچک و بزرگ و کتابخانه شرق باغ.

بنای شتر گلوی شاه عباسی که در وسط باغ قرار دارد، عبارت است از: بنای سرپوشیده دو طبقه‌ای که تقریباً در وسط باغ و در مقابل سردر بزرگ واقع شده است. در وسط آن حوض زیبایی با آب جاری قرار دارد و بر روی دیوارهای آن هنوز آثار نقاشی‌های زیبا دیده می‌شود. از دیگر بناهای داخل باغ، شتر گلوی فتحعلی شاهی است که در سال ۱۲۲۶ ه.ق ساختمان آن به پایان رسید. در داخل این بنای سرپوشیده مناظر نقاشی شده بسیار زیبا، هم چنین کتیبه‌ای گچی به خط نستعلیق دیده می‌شود.

در مجموعه باغ فین، دو حمام کوچک و بزرگ وجود دارد که هر یک دارای خزینه و حوض‌های متعدد آب هستند، حمام کوچک آن از حیث معماری چندان مهم نیست، اما حمام بزرگ آن با ستونهای مرمری و سقف نقاشی شده بسیار جالب توجه است. در حمام کوچک فین واقعه قتل امیر کبیر روی داده است و از این حیث ارزش و اعتبار تاریخی دارد.

در این باغ به ترتیب شاه صفی، شاه سلیمان، شاه طهماسب، شاه عباس، کریم خان و فتحعلی شاه بناهایی را مرمت و یا اضافه نموده‌اند. باغ فین در دوران صفوی و قاجار از رونق زیادی برخوردار بود، ولی با آغاز مشروطیت و همزمان با کاهش امنیت این منطقه تمامی در و پیکر و اشیاء داخل آن به غارت رفت و روبه ویرانی نهاد ولی در دهه سی، اداره حفاظت آثار باستانی در جهت حفظ و احیاء آن اقدامات مؤثری انجام داد. مجموعه بناهای این باغ در سال ۱۳۱۴، تحت شماره ۲۳۸ در زمره آثار تاریخی کشور به ثبت رسیده است.

باغشاه فین

هر چند که آثار و ابنیه کنونی باغشاه متعلق به دوره‌های اسلامی می‌باشد و لیکن سرگذشت باغ و کاخهای شاهانه سرچشمه فین از قدیم‌ترین زمانهای تاریخ آغاز گشته و بلکه باجاری شدن چشمه سلیمانیه هم داستان بوده است.

از قرآن معتبر چنین برمی آید که در هر عصر و زمان به فرمان پادشاهان بزرگ و نامجو در پیرامون چشمه آب شفاف و دلپذیر فین باغات دلگشاه و عمارات فرح افزای دولتی بنا کرده‌اند. چراکه فرمانروایان غالباً "در حوالی چشمه سارهای طبیعی که از بن صخره‌ها جاری بوده با طرح باغ و بستان و برافراشتن ابنیه و عمارات نام خود را جاوید و پایدار می‌نموده‌اند. چنانکه اکنون هم بقایای این سنت پسندیده آنان در بسیاری از نقاط مانند کوه بیستون و طاق بستان، چشمه علی، تالار نیاسر و غیره نیز موجود است بویژه در این ناحیه که به واسطه اهمیت سوق الجیشی و خطوط ارتباطی آن برای پادشاهان و فرماندهانی که در بیابانهای خشک و سوزان آن حدود مسافرت و نبرد می‌نمودند احداث باغ و بستانی مصفا و آسایشگاهی دلگشایی نهایت مطلوب و مطبوع بوده. همچنانکه قدیمی‌ترین مآخذ تاریخی نیز در این باره گوید: (بناها و کاریزهای فین بامر جمشید احداث گردیده است).

اما چگونگی ابنیه و قصور تاریخی چشمه فین در دوره‌های پیش از اسلام به هیچ وجه روشن نیست و مانند بسیاری از شئون باستانی ایران تاکنون مدارک معتبری جهت شناسائی آنها بدست نیامده است.

مخصوصاً "پس از ویرانی آخرین دوره شهر باستانی سیلگ که ۱۵۰۰ سال پیش از میلاد روی داده هیچ گونه اطلاع صریح و قطعی از اوضاع تاریخی این منطقه کشف نشده است.

ولیکن در قرون اسلامی نخستین بار احداث باغ و بنای شاهانه فین را به پادشاهان آل بویه نسبت داده‌اند. و در عهد ایل خانان مغول نیز امارات کهنه آن نوسازی و بر آبادانی آن افزوده شده بطوریکه تا عهد صفویه مردم بومی و رهگذر در آنجا به استراحت پرداخته از فضا و صفایش بهره‌مند می‌گردیدند. در تمام ادوار تاریخ باغ و کاخهای شاهانه فین محل مخصوص برگزاری جشنهای بزرگ ملی و شاهد اجرای مراسم و تشریفات مهم عمومی بوده است.

اقامت شاه اسماعیل صفوی در باغشاه فین

از آن جمله در سال ۹۰۹ ه. هنگام ورود شاه اسماعیل صفوی به کاشان بزرگترین جشنهای دوران سلطنت او که نموداری از عظمت و شکوه دربار پادشاهان باستانی ایران بود در سرچشمه فین و با حضور اجتماع بزرگی از بزرگان و سران و نمایندگان مردم آن شهرستان برپا گردید. در سال ۹۸۲ هجری اواخر سلطنت شاه طهماسب اول زلزله سختی در کاشان روی داد. و قریه فین را به کلی ویران نمود.

از آن پس نیز مدت دوازده سال متوالی سایر نقاط آن شهرستان به واسطه گرفتاری به تاخت و تاز و زد و خورد با اتباع محمد خان و ولیجان بیک ترکمان دچار خرابی و زیانهای فراوان گردید. تا آنکه در عصر شاه عباس بزرگ پس از رفع فتنه ترکمنها شهریار صفوی اوامری جهت عمران و آبادی کاشان و تدارک و سائل توسعه و ترقی صنایع محلی و بهبود اوضاع عمومی آنجا را صادر و آقا خضرای نهاوندی را وزیر کاشان و مامور اجرای آنها نمود.

تجدید بنای باغ شاه فین در زمان شاه عباس اول

یکی از محققین باستان‌شناسی گوید:

«زیبائی و شکوه کاخهای صفوی تنها در صنعت معماری و یا در تزیینات ماهرانه آنها نیست بلکه باید حسن انتخاب مکان و نقشه ساختمانی و طرز اداره آنها را مورد دقت قرار داد.»

شاه عباس صفوی که در نشیب و فراز کوه ودشت کاخهای شاهانه برافراشته و سرتاسر کشور خویش را با کاشانه‌های بیشماری آراسته بود، چون بناهای سالخورده و ویران گشته باغ شاه کهنه فین را در خور همجواری با چشمه دل افروز سلیمانیه، و شایسته همت والای خود نمی‌دید، از این رو به فرمان وی باغ و کاخ جدیدی بدین گونه طرح ریزی شد.

سرچشمه آن چشمه را قریب پانصد متر بالاتر از باغشاه قدیم یعنی در مکان سرچشمه کنونی قرار دادند. و باغشاه جدید را در محدوده زمین‌های نوگیر به ابعاد ۱۵۷ متر طول شرقی و غربی در ۱۴۲ متر عرض شمالی و جنوبی حصار بندی و در چهار گوشه آن برجهای گرد و مرتفعی بنا کردند. و در ساخت وسیع میان هردو باغ قدیم و جدید و هم خیابان و میدان پهناوری جهت چوگان بازی و انواع مسابقه و بازیها آماده نمودند. و در خارج حد غربی باغ نیز به جهت رفع خطرات سیلاب دره‌های کوه دندانه از محوطه این باغ و بناهای آن سدی معتبر و مستحکم باسنگ و ساروج ساخته شد که بقایای آن پس از گذشت چهار صد سال اکنون هم از نفوذ سیلاب به قریه فین و باغشاه کاملاً "جلوگیری می‌کند و بنام سد شاه عباسی معروف است. از آن تاریخ باغ شاه قدیم در زبان مردم به باغشاه کهنه مشهور گردید. و در وسط محوطه باغ جدید نیز کاخی زیبا و بنائی بلند بالا، به نام

شتر گلوی شاه عباسی احداث نمودند.

از آن تاریخ به بعد پادشاهان صفویه هنگام مسافرت و توقف در کاشان گاهی از اوقات مجالس و پذیرائی و بارعام شاهانه و یا محافل جشن و شادی را در این باغ برپا می نمودند.

آثار و بناهای جانشین شاه عباس در باغ شاه فین

این قسمت از فایل حذف شده است...

آنچه ملاحظه می کنید، تنها بخشی از فایل اصلی می باشد جهت دسترسی به متن کامل با پسوند ورد، فایل را خریداری نمایید.

منابع و مآخذ

- (۱) آثار تاریخی شهرستانهای کاشان و نطنز / حسن نراقی
- (۲) از کاشان تا کاناری (جزایر قناری) / امین الله رشیدی
- (۳) ایران از آغاز تا اسلام / رمن گریشمن / ترجمه: محمد معین
- (۴) بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران / وحید قبادیان
- (۵) تاریخ قم / حسن قمی

- ۶) تاریخ کاشان (مرآت قاسان) / میرزا عبدالرحیم ضرابی (سهیل کاشانی)
- ۷) دایرة المعارف بناهای تاریخی ایران در دوره اسلامی جلد سوم. مساجد تاریخی
- ۸) سبک‌شناسی. جلد دوم
- ۹) شهرهای ایران - بخش کاشان / فاطمه کریمی
- ۱۰) کاشان شهری بین بیابان و کوهستان / سهیلا شهبهانی
- ۱۱) کاشان مروارید کویر / سعید محمودی ازناوه
- ۱۲) کاوشهای سیلک / رمن گریشمن
- ۱۳) گزارشات طرح جامع کاشان، دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۳
- ۱۴) مجموعه راهنمای جامع ایرانگردی (۴) استان اصفهان / حسن زنده دل و دستیاران